

Firmaların ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin kalkınmasındaki etkisi¹

Yahya Nas² , Ozan Bahar³

² Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Ali Sıtkı Mefharet Koçman Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Muğla, Türkiye.

³ Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Muğla, Türkiye.

ÖZET

Firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin buldukları illerin kalkınmasında önemli ölçüde katkısının olduğu düşünülmektedir. Özellikle, firmaların ekonomik sosyal sorumluluklarına dayalı faaliyetleri illerin istihdam ve üretim kapasitesini artırmakta, gelir düzeyini yükseltmektedir. Ekonomik koşullardaki iyileşmeler beraberinde sosyal, kültürel, çevresel imkânların da artmasına olanak vermektedir. Bu çalışmada, firmaların ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetleri ile buldukları illerin gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Farklı kamu kurum ve kuruluşlarının yayınladığı raporlardan yararlanılarak il bazında firmaların 2019-2020 yıllarındaki ekonomik faaliyetlerini kapsayan 19 değişken, hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizlerine tabi tutulmuştur. Hiyerarşik kümeleme analizinde üç küme elde edilmiştir. Hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde ise illerin gelişmişlik derecesi sınıflandırılması referans alınarak altı küme belirlenmiştir. Her iki analiz sonucunda İstanbul tek başına bir küme oluştururken İzmir, Ankara, Kocaeli ve Bursa illeri için de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, Kalkınma Bakanlığı'nın (2017) hazırladığı illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi değerleri sıralaması ile büyük ölçüde uyumludur. Firmaların ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin gelişmesine önemli ölçüde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Bölgesel kalkınma, ekonomik sosyal sorumluluk, istatistiki bölge birimleri sınıflandırması, gelişmişlik düzeyleri, kümeleme analizi.

The effect of firms' economic social responsibility activities on the development of the provinces

ABSTRACT

It is thought that corporate social responsibility activities of firms have a significant contribution to the development of the provinces where they are located. In particular, the activities of firms based on their economic social responsibilities increase the employment and production capacity of the provinces and raise the income level. Improvements in economic conditions also allow an increase in social, cultural and environmental opportunities. In this study, it is aimed to determine the relationship between the economic social responsibility activities of the firms and the level of development of the provinces they are located in. By using the reports published by different public institutions and organizations, 19 variables covering the economic activities of the firms in the years 2019-2020 on a provincial basis were subjected to hierarchical and non-hierarchical cluster analysis. Three clusters were obtained in the hierarchical cluster analysis. In the non-hierarchical cluster analysis, six clusters were determined by taking the classification of the provinces' development level as a reference. As a result of both analyzes, while İstanbul forms a cluster on its own, similar results were obtained for the provinces of İzmir, Ankara, Kocaeli and Bursa. The findings are largely compatible with the ranking of the socioeconomic

¹ Bu çalışma V. International Kaoru Ishikawa Business Administration And Economy Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

development index values of the provinces prepared by the Ministry of Development (2017). It has been concluded that the economic social responsibility activities of the firms have a significant impact on the development of the provinces.

KEYWORDS

Regional development, economic social responsibility, statistical regional units classification, development levels, cluster analysis.

Giriş

Ülkelerin kalkınmasında, bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında hiç şüphesiz toplumun tüm kesimlerinin etkisi ve sorumluluğu vardır. Bu bağlamda sermaye gücünü elinde bulunduran firmaların faaliyetlerini yürütürken iç ve dış paydaşlarını da dikkate alarak hareket etmeleri bir yandan kalıcılıklarını sağlarken bir yandan da buldukları bölgelerin ve ülkelerin kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Firmaların özellikle ekonomik sorumluluklarına dayalı faaliyetlerini yürütmeleri buldukları şehirleri önemli ölçüde etkilemektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel süreçteki gelişimine değinilmiş, Avrupa Birliği’ne (AB) uyum müktesebatı içinde oluşturulan istatistiksel bölge birimleri üzerinde durulmuş, Carroll (1979) tarafından geliştirilen firmaların kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) piramidinin ilk basamağı olan ekonomik sosyal sorumluluklar tanımlanmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında, literatürde yapılmış çalışmalara değinildikten sonra firmaların ekonomik sosyal sorumluluğuna dayalı faaliyetlerini gösteren veriler hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizlerine tabi tutularak illerin gelişmişlik sıralaması ile kıyaslaması yapılmıştır.

Bölgesel Kalkınma Politikalarının Türkiye’deki Gelişimi

Bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarını azaltmak, bölgelerin gelişmesini hızlandırmak, geri kalmış bölgeleri ayağa kaldırmak ve bölgeler arasında dengeli ve adil bir refah düzeyine ulaşmak amacıyla çok sayıda kalkınma amacı güden faaliyet yürütülmüştür. Organize sanayi bölgeleri, kalkınmada öncelikli yöreler, kırsal kalkınma, beş yıllık kalkınma planları, yatırım teşvikleri, kalkınma ajanslarının kurulması ve istatistiksel bölge birimlerinin oluşturulması, bu doğrultuda izlenen politikaların esaslarını oluşturmaktadır (Akiş, 2011: 248). Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgesel politikalarından daha ziyade ulusal çapta gelişmeyi ve kalkınmayı sağlayacak hamleler yapılmış ve bu doğrultuda yatırımlar yapılmıştır (Sinemillioğlu, 2009: 255). Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan kısıtlılıklar nedeniyle, yürütülen bu politikalarda tam istihdamın sağlanması, sermaye birikiminin artırılması, gelir dağılımında ve dış ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması, enflasyonsuz büyüme ve özel işletme girişimlerinin artırılması gibi makro düzeyli göstergeler dikkate alınmıştır (Ulusoy, 2018: 112).

1960’lı yılların başından itibaren planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Bu doğrultuda beş yıllık kalkınma planları oluşturulmuştur, belirli bölgeler için yatırım teşvik politikaları uygulanmış, organize sanayi bölgeleri kurulmuş, kalkınmada öncelikli yöreler belirlenmiş, DAP, DOKAP, GAP² gibi bölgesel gelişmeyi sağlayacak projeler, KSS projeleri ve kırsal kalkınma projeleri geliştirilmiştir (Sarica, 2001: 155-167). İleri 1963-1967 yıllarını kapsayan, sonuncusu 2024-2028 yıllarını kapsayan toplam 12 tane beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). 1960’lı yılları kapsayan ilk kalkınma planlarında öncü sektörler belirlenmiş, kalkınmada öncelikli bölgeler oluşturulmuştur. 1970’li yıllar kapsayan kalkınma planlarında geri kalmış bölgelerin doğrudan desteklenmesi yerine bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar için teşvik politikalarının uygulanması ön plana çıkmıştır. 1980 sonrasında kapsayan kalkınma planları ekonomideki liberalleşmelerden etkilenmiştir. Sanayi bölgelerinin ve bölgesel projelerin

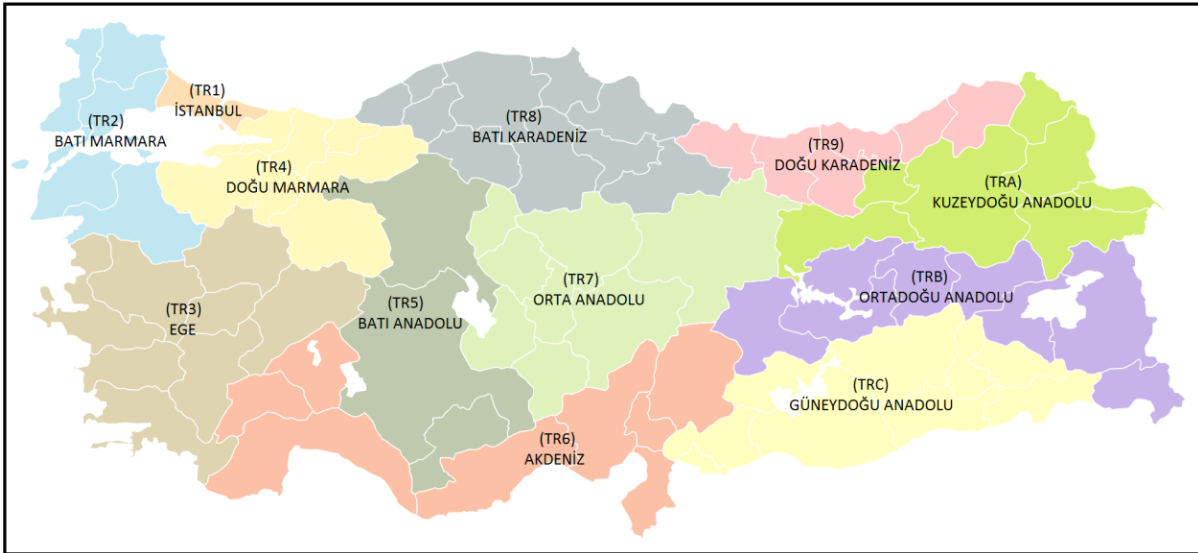
² DAP: Doğu Anadolu Projesi, DOKAP: Doğu Karadeniz Projesi, GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

oluşturulması bu dönemde yoğunluk kazanmıştır. Tarımsal sulama, enerji, içme suyu, madencilik, balıkçılık gibi bölgelerin gelişmesini ya da güçlü yanlarını ön plana çıkaracak projeler geliştirilmiştir (Göymen, 2005: 2-5). Bölgesel kalkınmayı ve kalkınma farklılıklarını gidermeyi amaçlayan bu faaliyetlerin ortak noktası merkezi yönetim birimlerince belirlenmiş olmasıdır. Özellikle 1980 sonrası liberalleşme politikaları bölgeler arası gelişmişlik farklarının daha da derinleşmesine neden olmuş, merkezi yönetim birimlerince alınan kararların etkinliğini daha da zayıflatmıştır (Keskin ve Sungur, 2010: 9).

2000'li yıllardan itibaren, AB'ye uyum sürecinde bölgesel kalkınma politikalarında yeni bir süreç başlamıştır. AB tarafından üyelik öncesi aday ülkelere sağlanan hibe ve fonlardan yararlanmak amacıyla bölgesel politikalarda AB'nin bölgesel kalkınma politikalarıyla uyumlaştırma sürecine gidilmiştir. Bu doğrultuda, yeni bölge ve düzey tanımlamaları oluşturulmuştur (Akınar, 2013: 31).

Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde İzlenen Politikalar

1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesi ile Türkiye AB üyeliğine aday ülke olarak kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesinde uygulanan politikalar, AB'nin uyguladığı bölgesel kalkınma politikalarıyla uyumlu hale getirilmiştir. Uygulanan bölgesel kalkınma politikaları ve uygulama sonucunda meydana gelen gelişmeler, ilerleme raporları ile düzenli olarak takip edilmiştir. Uyum süreci içerisinde 2001 yılında istatistiksel bölgeler belirlenerek istatistiksel bölge birimlerinin oluşturulmasına, 2006 yılından itibaren de bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına başlanmıştır. Türkiye İstatistik

Kurumu (TÜİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) ortak hazırladığı raporlara bağlı olarak 2002 yılında İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) resmîyet kazanmıştır (Eryılmaz ve Tuncer, 2013: 173-177).

Görsel 1 Türkiye'de düzey 1 sınıflandırmasına göre bölgeler, Kaynak: DPT

Coğrafi özellikler, nüfus ve benzer potansiyele sahip olan bölgeler sınıflandırmalarda temel kıstas olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda; Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olmak üzere üç tip sınıflandırma yapılmıştır (Şengül, Eslemian ve Eren, 2013: 77). Türkiye, Düzey 1 sınıflandırmasına göre 12 bölgeden oluşmaktadır (Görsel 1). Düzey 2 sınıflandırmasında 26 alt bölgeye ayrılırken, Düzey 3 sınıflandırmasında 81 ilden her biri ayrı bir sınıftır (Kayalak ve Kiper, 2006: 46). DPT'nin (2003) hazırladığı sosyoekonomik gelişmişlik raporu sıralamasında, Düzey 1 kapsamındaki 12 bölgeden altısı, pozitif değer alırken; diğer altısı negatif değer almıştır. Pozitif değer alan bölgeler, sırasıyla, İstanbul, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Ege, Batı Marmara ve Akdeniz bölgeleri olmak üzere ağırlıklı olarak Türkiye'nin batısını kapsamaktadır. Negatif değer alan diğer altı bölge ise sırasıyla Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgeleri olup ağırlıklı olarak Türkiye'nin doğusunu kapsamaktadır (Yılmaz ve Temurlenk, 2005: 76).

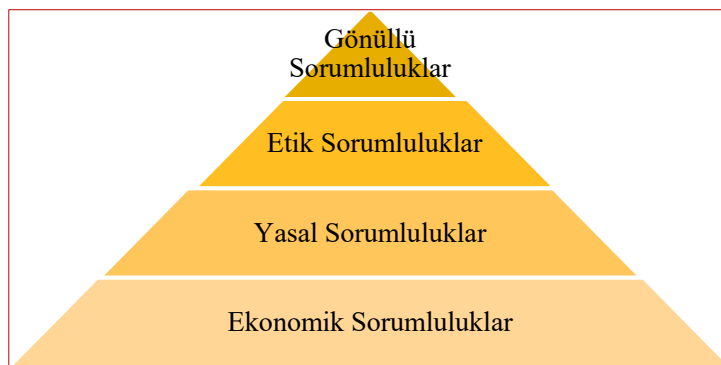
Kalkınma Bakanlığı tarafından farklı yıllarda yayınlanan ‘İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SE-GE) raporlarında; demografik göstergeler, istihdam göstergeleri, eğitim göstergeleri, sağlık göstergeleri, rekabetçi ve yenilikçi kapasite göstergeleri, mali göstergeler, erişilebilirlik göstergeleri ve yaşam kalitesi göstergeleri olmak üzere; sekiz ana başlık altında toplam 61 gösterge³ dikkate alınmıştır. Elde edilen verilere göre, sosyoekonomik gelişmişlik endeksi hazırlanarak; Türkiye’deki tüm iller, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kademe gelişmiş iller olarak sınıflandırılmıştır. Sıralamaya göre Türkiye’nin batısında yer alan iller gelişmişlik düzeyi açısından ilk üç kademede yer alırken doğusunda yer alan iller çoğunlukla son üç kademe gelişmişlik düzeyine sahiptir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

KSS Bağlamında Ekonomik Sosyal Sorumluluklar

1999 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansında (UNCTAD), KSS kavramı, hayırseverlik ve hukuki davranmadan daha ötede; istikrarlı, müreffeh ve adil bir dünya toplumunu hedefleyen tüm faaliyetleri kapsayan bir olgu olarak tanımlanmıştır (UNCTAD, 1999:3). Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından 2001 yılında yayımlanan uluslararası yatırım ve çalışma raporlarında, KSS; iş ilişkileri, çevre yönetimi, insan hakları, tüketicinin korunması, ifşa ve yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda taahhütler veren kurumsal davranış kuralları olarak nitelendirilmiştir (OECD, 2001:3). KSS kavramına ilişkin benzer özellikler taşıyan çok sayıda tanım olmakla birlikte, birçok yazar tarafından, bu kavramın ilk defa Bowen tarafından dile getirildiği kabul edilmektedir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011:156; Akkoyunlu ve Kalyoncuoğlu, 2014:128; Avcı ve Akdemir, 2014: 126). Bowen, 1953 yılında yayımladığı “İş Adamlarının Sosyal Sorumluluğu” adlı eserinde, KSS kavramını; firmaların kendi çıkarlarını ve toplumun çıkarlarını birlikte gözeterek toplumsal iyileşmeyi sağlayan sorumluluklarının bütünü olarak tanımlamaktadır (Bowen, 1953:6).

Carroll (1979), Bowen’ın KSS yaklaşımını geliştirerek firmaların KSS faaliyetlerini dört boyutta ele almış ve bu boyutları, ekonomik, hukuki, etik ve gönüllü sorumluluklar olarak adlandırmıştır. Carroll’a göre, ekonomik ve hukuki sorumluluklar firmaların varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan olağan sorumluluklarıdır. Etik ve gönüllü sorumluluklar ise üst düzey sorumluluklar olup hem firmaya hem de topluma olumlu katkılar sağlamaktadır (Carroll, 1991: 42). Carroll’un sosyal sorumluluk boyutlarına ilişkin yaklaşımı, sosyal sorumluluk piramidi olarak literatüre yerleşmiştir (Özdemir, 2009: 58, Gürel, 2010: 113, Aşçıgil, 2011: 33; Kuşat, 2012: 236; Kaplan, 2013: 78; Koçoğlu ve Aksoy, 2017: 92).

Carroll (1991), ekonomik sorumlulukları; karlı olmak, yasal sorumlulukları; oyunu kurallarına göre oynamak, etik sorumlulukları; zarar vermekten kaçınmak, doğru ve adil olanı yapmak ve gönüllü sorumlulukları da iyi bir kurumsal vatandaş olmak, kaynakları topluma kazandırmak, yaşam kalitesini iyileştirmek şeklinde özetlemiştir. Ekonomik ve yasal sorumluluklar düşük düzeyli; etik ve gönüllü sorumluluklar ise yüksek düzeyli sorumluluklardır (Carroll, 1991: 42).

Görsel 2 Carroll’un sosyal sorumluluk piramidi (Carroll, 1991: 42).

³ 2017 yılında yayınlanan raporda gösterge sayısı 52’ye düşmüştür.

Sosyal sorumluluk piramidinin en altında, firmaların ekonomik sorumlulukları yer almakta olup bu sorumlulukları sırasıyla yasal, etik ve gönüllü sorumluluklar takip etmektedir. Firmaların, öncelikli olarak ekonomik sorumluluklarını yerine getirmeleri, devamında ise yasal sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir. Etik sorumluluklar ve gönüllü sorumluluklar, daha fazla sorumluluk alan firmaların ilk iki sorumluluk boyutuyla birlikte, etik ve gönüllülük açısından faaliyetlerini bütünleştirmesini ifade etmektedir (Görsel.2).

Firmaların temel rolü, tüketicilerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretmek ve bu süreçte kar elde etmektir. Girişimcileri harekete geçiren temel olgu kar elde etme güdüsüdür. Bir noktadan sonra kar elde etme amacı, maksimum kar elde amacına dönüşmüştür. Verimliliği artırmak, rekabet gücü elde etmek, karlılığı sağlamak, hissedarlara maksimum kazanç sağlamak, firmaların ekonomik sorumlulukları içerisinde yer almaktadır (Carroll, 1991: 40). Ekonomik sorumluluklar, firmanın verimliliğini sağlarken verimlilik de firmanın sürekliliğine yardımcı olmaktadır. Ekonomik sorumluluk içerisinde firmaların üretim yaparken aşırı kaynak kullanımından kaçınmaları hem kaynak israfını azaltır hem de maliyetlerin azalması nedeniyle daha düşük fiyatlarda üretimi mümkün kılar (Aşçıgil, 2011: 33). Firma devamlılığı için gereken bu faaliyetlerin yanında, yeni kaynaklar bulmak için araştırma yapmak, teknolojik ve yenilik faaliyetlerini yürütmek, yeni ürün ve hizmetler geliştirmek de ekonomik sorumluluk alanı içine girer (Jamali ve Mirshak, 2007: 246).

Literatür Taraması, Analiz ve Bulgular

Literatüre bakıldığında illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi sıralamasının hesaplandığı, illerin gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırıldığı çok sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmında TÜİK tarafından yayınlanan verilerden ya da Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Se-Ge endeksine dayanak olan göstergelerden yararlanılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı tüm illeri kapsarken bir kısmı bölgesel bazda kalmıştır.

Ersungur, Kızıltan ve Polat (2007), Kılıç, Saraçlı ve Kolukısaoğlu (2011), Çetin ve Sevüktekin (2016), Kızıl (2016), Arı ve Hüyüktepe (2019), Özkubat ve Selim (2019), Ünsal ve Sülkü (2019), tarafından Kalkınma Bakanlığı, TÜİK, DPT gibi kurumlardan alınan illerin gelişme düzeyinin göstergesi olarak kabul edilebilecek farklı sayılardaki değişkenler üzerinden illerin gelişmişlik sıralaması hesaplanmıştır. Kümeleme analizi, temel bileşenler analizi, çok boyutlu ölçekleme analizi, mekânsal ekonometrik analiz gibi farklı analiz modellerinin kullanıldığı bu çalışmalarda elde edilen bulguların Se-Ge endeksi verilerine göre oluşturulmuş illerin gelişmişlik sıralamasına benzer nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erilli (2014) tarafından 15 değişken kullanılarak kümeleme analizi modeliyle TR72 bölgesinde yapılan benzeri nitelikteki çalışmada ise bölgedeki ilçelerin gelişmişlik düzeyi açısından dört kümeye ayrıldığı görülmüştür.

Filiz (2005) tarafından dört farklı analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada ise analiz bulgularının, kullanılan modele göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sakarya ve İbişoğlu (2015) tarafından yapılan çalışmada, 2011 yılı Se-Ge endeksinin hesaplanmasında kullanılan ekonomik göstergelerin etki oranlarının illerin gelişmişlik düzeyi ile tutarlı olmadığı gözlenmiştir. Öztürk, Torun ve Özkök (2011), farklı illerde kurulan üniversitelerin illerin gelişmişlik düzeyine etkisini farklı yıllardaki verileri değerlendirerek teorik açıdan incelemişlerdir. Çalışmaya göre, üniversitelerin illerin gelişmişlik düzeyi üzerinde bir etkisi yoktur.

Çağlar ve Ketten (2018), Aybarç, Özkurt ve Selim (2019), Yiğitli ve Şanlı (2020), farklı dönemleri ele alarak, tüm illeri kapsayan farklı sayılardaki değişkenlerden yararlanarak illerin insani gelişme düzeyi endeksleri ile sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi endekslerini karşılaştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre illerin endeks değerleri sıralama açısından benzerlik göstermektedir.

Topçu (2018) tarafından illerin sosyal sermaye endeksi, Alpaykut (2017) tarafından yaşam memnuniyet endeksi hesaplanarak illerin Se-ge endeks değerleri ile kıyaslaması yapılmıştır. TOPSİS ve temel bileşenler analizlerinin kullanıldığı çalışmalarda elde edilen bulgular, illerin Se-

ge endeksi sıralamasıyla tutarlılık göstermektedir. Erbaşı (2017) tarafından Karaman ve Konya illerine bağlı 37 ilçede temel bileşenler analizi kullanılarak yapılan çalışmada, ilçelerin sosyal sermaye endeks değerleri ile sosyoekonomik gelişmişlik endeksi değerlerinin birbiriyle uyumlu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Erzan, Kadırbeyoğlu ve Özkaynak (2014), Türkiye genelinde, 29 ilde toplam 3165 firmanın üst düzey yetkilisiyle anket çalışması yapmışlardır. Beş temel ana başlık olan, ekonomik performans, sosyal performans, yaşam kalitesi, çevre performansı ve sürdürülebilirlik başlıkları altında yöneltilen sorularla, firma yetkililerinin, buldukları illerle ilgili olarak ne düşündükleri öğrenilmiş ve mevcut endeks verileri ile kıyaslanmıştır. Nesnel ölçütlere göre yapılan sıralamalarda İstanbul, Ankara ve İzmir ön sıralarda yer almasına rağmen öznel sıralamalar sonucu elde edilen verilere göre bu illerde faaliyet gösteren firma yetkililerinin, sürdürülebilirlik konusunda aynı düşüncüyü paylaşmadıkları görülmüştür. Bunun aksine, nesnel sıralamada gerilerde olan Eskişehir, Kayseri, Bursa ve Konya'da faaliyet gösteren firmaların yetkililerinden alınan cevaplara göre, ekonomik, çevresel, yaşam kalitesi ve sosyal açıdan buldukları iller oldukça yüksek puanlamaya sahiptir.

Erdoğan ve Sağbaşı (2016), 33 değişken kullanarak Afyonkarahisar ili için sosyoekonomik gelişmişlik göstergeleri ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi TOPSİS modeli ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre gelişmişlik göstergeleri ile vergi gelirleri arasında kuvvetli ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Veriler ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı firmaların ekonomik sorumluluğa dayalı faaliyetlerinin buldukları illerin gelişmişlik düzeyi ile ilişkisini belirlemektir. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı web sayfalarından elde edilen veriler (Tablo 1) kümeleme analizine tabi tutulmuştur. Firmaların üretim, ihracat faaliyetleri, araştırma geliştirme faaliyetleri, bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri yeni teknolojik ürünler ve tasarımlar, çalıştırdıkları işçi sayıları ve bu işçiler için ödedikleri ortalama ücretler, firmaların KSS faaliyetlerinden en önemlisi ve ilki olan ekonomik sosyal sorumlulukları kapsamında değerlendirilmiştir. Carroll'un ekonomik sosyal sorumluluk tanımlaması firmaların kar elde etmesini sağlayan her türlü faaliyetini kapsamakta ve bir açıdan varlığını sürdürmenin gereği olarak görülmüştür.

İl bazında dış ticaret hacmi, vergi geliri, işsizlik oranı, imalatçı firma sayısı, ortalama günlük kazanç, Ar-Ge merkezi gibi firmaların ekonomik faaliyetlerini gösteren, 2019-2020 yıllarına ait toplam 14 değişkenin kullanıldığı analizde hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden her ikisi de kullanılmıştır. İlk aşamada hiyerarşik kümeleme analizi gerçekleştirilirken ikinci aşamada, Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan illerin sosyoekonomik gelişmişlik raporu referans alınarak altı küme belirlenmiş ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1 Analizde Kullanılan Veriler

Veri - il bazında	Kaynak	Veri yılı
1 Net ihracat (\$)	Ticaret Bakanlığı	2020
2 Ar-Ge merkezi sayısı	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	2020
3 Teknolojik ürün deneyim belgesi		
4 Teknolojik ürün yatırım destek programı sayısı		
5 Tasarım merkezi sayısı		
6 İmalatçı firma sayısı	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	2020
7 İmalatçı firmalarda istihdam edilenlerin sayısı		
8 Özel sektörde çalışan zorunlu sigortalı sayısı	Sosyal Güvenlik Kurumu	2019
9 İş yeri büyüklüğüne göre iş yeri sayısı		
10 Ortalama günlük kazanç		
11 Sektörel boyutlarıyla GSYH-2009 baz yılı	Türkiye İstatistik Kurumu	2019

12	Ödenen vergi	
13	İşinden memnuniyet oranı	2015
14	İşsizlik oranı	

Kümeleme analizi verilerin belirli bir dağılım ve düzen içerisinde sınıflandırılması sonucunda birbirine benzer niteliklere sahip üyelerin belirlenmesine imkân verir. Hiyerarşik kümeleme analizinde küme sayısı önceden belirlenmez; üyelerin sahip oldukları ortak özellikler doğrultusunda kümeler oluşur ve küme sayısı açığa çıkar (Hajizadeh, Ardakani ve Shahrabi, 2010: 111). Hiyerarşik kümeleme analizinde k-ortalamlar, iki adımlı kümeleme analizlerinden yararlanılabileceği gibi kümelerin oluşmasında etkili olan değişkenlerin belirlenmesi amacıyla ANOVA testi yapılmaktadır. ANOVA testi sonucunda sigma değerinin 0,00'dan büyük olması değişkenin küme belirlemede etkisinin olmadığını göstermektedir (Tekin, 2010: 339).

Analiz yönteminde kümeleme modellerinin kullanılmasındaki temel neden, analize konu olan katılımcıların taşıdıkları ortak özelliklere göre grupları oluşturuyor olmasıdır. Bu kapsamda firmaların ekonomik faaliyetlerine göre oluşturdukları il gruplarının güncel gelişmişlik derecesi sınıflandırmalarıyla ne derecede örtüştüğü gözlemlenmek istenmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan modellerin ilkinde küme sayısı doğal seyrine bırakılırken ikincisinde Se-Ge endeksi dikkate alınarak küme sayısı belirlenmiştir. Böylelikle iki ayrı analiz yapılarak elde edilen bulguların birbirini ne ölçüde desteklediğini gözleme imkânı oluşmuştur.

Analiz ve Bulgular

Tek başına birinci kümeyi oluşturan İstanbul, ekonomik göstergeler açısından en yüksek sayısal verilere sahiptir. Teknolojik ürün deneyim belgesi, imalatta istihdam edilenlerin sayısı dışında, kalan tüm ekonomik göstergelerde İstanbul ilinde faaliyet gösteren firmaların en yüksek düzeyde performansı gösterdikleri görülmektedir (Tablo 2). Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 18,5'inin yaşadığı İstanbul'da, toplam Ar-Ge merkezlerinin yüzde 34'ü, tasarım merkezlerinin yüzde 45'i, teknolojik yatırımların yüzde 35'i yer almaktadır. Benzer şekilde Türkiye'de sigortalı çalışanların yaklaşık üçte biri ve imalat sektöründe istihdam edilenlerin beşte biri İstanbul'dadır. İmalatçı firma sayısı Türkiye geneli imalatçı firma sayısı toplamının yüzde 29,6'sını oluştururken; iş yeri sayısı da Türkiye geneli toplam iş yeri sayısının yüzde 28,4'ünü oluşturmaktadır.

Türkiye genelinde yaratılan GSYH'nin yaklaşık üçte biri İstanbul firmaları kaynaklıdır. Toplam ihracatın yaklaşık yarısı ile toplam ithalatın yarısından fazlası da İstanbul'da yerleşik firmalarca gerçekleştirilmektedir. Teknolojik ürün deneyim belgesi sayısı dışında kalan tüm göstergelerde İstanbul tek başına birinci sırada yer almaktadır. Belge sayısı açısından da Ankara'dan sonra ikinci sıradadır (Tablo 2).

Tablo 2 Hiyerarşik olmayan kümeleme analizi gruplamasına göre illere ait ekonomik göstergeler

Göstergeler	İstanbul	Ankara	İzmir	Bursa Kocaeli Antalya	15 il	Diğer İller	Toplam
Nüfus	15.462.452	5.663.322	4.394.694	7.647.399	21.779.721	28.666.774	83.614.362
Ar-Ge merkezi sayısı (adet)	423	123	94	275	235	91	1241
Tasarım merkezi sayısı (adet)	165	42	29	50	62	15	363
Teknolojik yatırım sayısı (adet)	65	57	12	27	15	11	187
Teknolojik ürün deneyim belgesi (adet)	192	281	78	102	144	39	836
Sigortalı çalışan sayısı (kişi)	3.875.995	941.457	831.546	1.595.292	2.923.843	2.538.094	12.706.227
İmalatta istihdam edilenlerin sayısı (kişi)	704.558	177.608	224.409	525.608	974.828	699.377	3.306.388
Ortalama günlük kazanç (TL)	154	150	139	143	122	111	(ortalama) 136,50

1-49 arası işçi çalıştıran iş yeri sayısı (adet)	527.670	141.658	128.937	195.014	448.716	412.275	1.854.270
50-249 arası işçi çalıştıran İş Yeri sayısı (adet)	8.978	2.435	2.028	3.961	7.330	7.430	32.162
250 ve üzeri işçi çalıştıran işyeri sayısı (adet)	1.334	366	278	710	1.175	1.217	5.080
Toplam iş yeri sayısı (adet)	537.982	144.459	131.243	199.685	457.221	420.922	1.891.512
İmalatçı firma sayısı (adet)	23.416	5.260	4.984	9.464	21.100	14.997	79.221
İhracat (milyon \$)	6,92	0,70	1,08	1,90	3,10	0,99	14,70
İthalat (milyon \$)	10,14	0,98	0,77	1,55	2,33	0,78	16,56
GSYH (milyon TL)	500,89	147,71	94,4	170,88	334,38	330,20	1.578,46

Teknolojik ürün deneyim belgesi sayısının en fazla olduğu il Ankara'dır. Ankara'da faaliyet gösteren firmaların sahip oldukları teknolojik ürün deneyim belgesi sayısı, Türkiye geneli toplam belge sayısının yaklaşık yüzde 33,6'sını oluşturmaktadır. Bunun yanında ilk dört kümede (Tablo 5) yer alan toplam altı ilin ekonomik performansları kalan illerin toplamının gösterdiği ekonomik performanstan her açıdan fazladır. Ancak bu illerde ikamet eden nüfus, toplam Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır.

Tablo 3'de analizde kullanılan değişkenlere ait ANOVA testi sonuçları yer almaktadır. Test sonuçlarına göre analizde kullanılması düşünülen 14 değişkenden 12'sinin kümelerin oluşmasında anlamlı katkı sağladığı görülürken 'işinden memnuniyet oranı' ve 'işsizlik oranı' değişkenlerinin anlamlı katkı sağlamadığı görülmüş ve modelden çıkarılmıştır.

Tablo 3 ANOVA Testi sonuçları

Teste Dâhil Edilen Değişkenler	Sig.
Net ihracat (\$)	,000
Ar-Ge merkezi sayısı	,000
Teknolojik ürün deneyim belgesi	,000
Teknolojik ürün yatırım destek programı sayısı	,000
Tasarım merkezi sayısı	,000
İmalatçı firma sayısı	,000
İmalatçı firmalarda istihdam edilenlerin sayısı	,000
Özel sektörde çalışan zorunlu sigortalı sayısı	,000
İş yeri büyüklüğüne göre iş yeri sayısı	,000
Ortalama günlük kazanç	,000
Sektörel boyutlarıyla GSYH-2009 baz yılı	,000
Ödenen vergi	,000
İşinden memnuniyet oranı	,582
İşsizlik oranı	,999

Hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda iller üç ayrı kümede toplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre İstanbul tek başına bir küme oluştururken Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli illeri ikinci kümeyi oluşturmakta; kalan 76 il ise tek bir grupta toplanarak üçüncü kümeyi oluşturmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4 Hiyerarşik Kümeleme Analizi Sonucunda Oluşan Kümeler

1. Küme	2. Küme	3. Küme
İstanbul	Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli	Diğer iller (76 il)

İkinci aşamada hiyerarşik olmayan kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Hiyerarşik kümelemenin aksine hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde küme sayısı önceden belirlenerek kümeleri oluşturan birimlerin benzer niteliklerine göre kümelerde toplanması beklenmektedir (Fırat, Dursun, Aydoğdu ve Dikbaş, 2013: 62). K-ortalamlar tekniği ve en çok olabilirlik tekniği yaygın olarak kullanılan kümeleme yöntemlerinden ikisidir. K- ortalamlar tekniğinde kümesi

sayısı birimler k adet kümeye ayrılır ve analizde kullanılan birimler en yakın kümeye atanır. Bu süreç hiç atama yapamayacak hale gelinceye kadar tekrarlanır (Çakmak, Uzgören ve Keçek, 2005: 22).

Hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde Kalkınma Bakanlığının sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasına göre belirlediği altı gelişmişlik düzeyi dikkate alınarak küme sayısı belirlenmiştir. Buna göre hiyerarşik kümeleme analizi sonuçlarında olduğu gibi hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonuçlarında da İstanbul tek başına bir küme oluşturmuştur. Önceki analizde ikinci kümeyi oluşturan Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli illerinden ilk ikisi (Ankara ve İzmir) de ayrı ayrı iki küme oluşturmuşlardır. Diğer iki il (Bursa ve Kocaeli) yine aynı kümede toplanırken Antalya ili bu illerle aynı kümeyi oluşturmuştur. Kalan illerden 15'i beşinci kümeyi; 60'ı da altıncı kümeyi oluşturmuştur (Tablo 5).

Tablo 5 Hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda oluşan kümeler

1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme	5. Küme	6. Küme
İstanbul	Ankara	İzmir	Bursa Kocaeli Antalya	Adana, Aydın, Balıkesir, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Kayseri, Konya, Manisa, Mersin, Muğla, Sakarya, Samsun, Tekirdağ	Diğer İller (60 il)

Kalkınma Bakanlığı⁴ tarafından, sonuncusu 2017 yılında hazırlanan illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması raporunda kalkınma göstergesi niteliği taşıyan sekiz ana kategoriye bağlı 52 değişken kullanılmıştır. Eğitim, sağlık, çevre, yaşam kalitesi gibi kalkınma göstergesi olarak kabul edilen bu değişkenler temel bileşenler analizine tabi tutularak illerin gelişmişlik endeks değerleri elde edilmiş ve bu değerlere göre iller altı düzeye ayrılmıştır. Hazırlanan raporda altı gelişmişlik düzeyi belirlenmiş ve illerin aldığı endeks değerine göre düzey sınıflandırması yapılmıştır. Hazırlanan rapora göre en yüksek sosyoekonomik gelişmişlik performansı gösteren il İstanbul olmuştur. İstanbul'un sahip olduğu endeks değerine en yakın il Ankara olmasına rağmen İstanbul ile Ankara arasında 1,333 puanlık fark söz konusudur. Benzer şekilde Ankara ile üçüncü sırada gelişmişlik skoruna sahip olan İzmir arasında da 0,792 puanlık bir fark vardır (Tablo 6).

Tablo 6 Kalkınma Bakanlığı 2017 yılı se-ge endeksi verileri ile kümeleme analizi sonuçları karşılaştırması

İl	Endeks	Sıralama	Derece	Küme	İl	Endeks	Sıralama	Derece	Küme
İstanbul	4,051	1	1	1	Elâzığ	-0,061	42	4	6
Ankara	2,718	2	1	2	Kırşehir	-0,085	43	4	6
İzmir	1,926	3	1	3	Malatya	-0,113	44	4	6
Kocaeli	1,787	4	1	4	Sivas	-0,137	45	4	6
Antalya	1,642	5	1	4	Bartın	-0,140	46	4	6
Bursa	1,336	6	1	4	Erzincan	-0,150	47	4	6
Eskişehir	1,278	7	1	5	Kastamonu	-0,224	48	4	6
Muğla	1,175	8	1	5	Artvin	-0,235	49	4	6
Tekirdağ	1,014	9	1	5	Çorum	-0,262	50	4	6
Denizli	0,923	10	2	5	Aksaray	-0,271	51	4	6
Sakarya	0,832	11	2	5	Sinop	-0,317	52	5	6
Yalova	0,796	12	2	6	Giresun	-0,323	53	5	6
Bolu	0,760	13	2	6	Osmaniye	-0,367	54	5	6
Konya	0,668	14	2	5	Çankırı	-0,379	55	5	6
Aydın	0,599	15	2	5	Tokat	-0,381	56	5	6
Isparta	0,564	16	2	6	Niğde	-0,395	57	5	6
Kayseri	0,560	17	2	5	Kahramanmaraş	-0,416	58	5	6
Kırklareli	0,557	18	2	6	Tunceli	-0,439	59	5	6
Bilecik	0,556	19	2	6	Ordu	-0,486	60	5	6
Çanakkale	0,548	20	2	6	Erzurum	-0,531	61	5	6
Edirne	0,534	21	2	6	Kilis	-0,570	62	5	6
Karabük	0,513	22	2	6	Yozgat	-0,589	63	5	6

⁴ 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı statüsüne son verilmiş olup Kalkınma Bakanlığı tarafından yürütülen faaliyetler, bu yıldan itibaren Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Manisa	0,490	23	2	5	Gümüşhane	-0,623	64	5	6
Balıkesir	0,476	24	2	5	Bayburt	-0,629	65	5	6
Mersin	0,413	25	3	5	Adıyaman	-0,926	66	6	6
Trabzon	0,389	26	3	6	Ardahan	-0,983	67	6	6
Adana	0,353	27	3	5	Diyarbakır	-1,074	68	6	6
Zonguldak	0,333	28	3	6	Kars	-1,125	69	6	6
Uşak	0,278	29	3	6	İğdır	-1,179	70	6	6
Gaziantep	0,250	30	3	5	Bingöl	-1,208	71	6	6
Samsun	0,242	31	3	5	Batman	-1,324	72	6	6
Burdur	0,211	32	3	6	Şanlıurfa	-1,350	73	6	6
Kırıkkale	0,211	33	3	6	Mardin	-1,396	74	6	6
Düzce	0,200	34	3	6	Siirt	-1,405	75	6	6
Karaman	0,177	35	3	6	Bitlis	-1,428	76	6	6
Rize	0,174	36	3	6	Van	-1,452	77	6	6
Kütahya	0,170	37	3	6	Hakkâri	-1,518	78	6	6
Amasya	0,054	38	4	6	Muğla	-1,704	79	6	6
Hatay	0,017	39	4	5	Ağrı	-1,752	80	6	6
Nevşehir	-0,015	40	4	6	Şırnak	-1,788	81	6	6
Afyon	-0,023	41	4	6					

Her iki kümeleme analizinin sonucunda İstanbul'un tek başına bir küme oluşturması Kalkınma Bakanlığı tarafından hesaplanan endeks değeriyle karşılaştırıldığında uyumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli illeri hiyerarşik kümeleme analizinde ikinci kümeyi oluştururken hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde de Ankara ve İzmir illeri tek başlarına ayrı kümeleri oluşturmuş; Bursa, Antalya ve Kocaeli illeri de dördüncü kümeyi oluşturmuştur. Bu illerin Se-ge endeks değerleri ve bu endeks değerlerine bağlı olarak gerçekleşen sıralamayla karşılaştırıldığında elde edilen sonuçların uyumlu olduğu söylenebilir. Elde edilen ilk dört kümedeki illerin tamamı endeks değeri açısından 1. derecede gelişmiş il düzeyindedir.

Beşinci kümeyi oluşturan 15 ilin gelişmişlik derecesi kademesine bakıldığında, üçünün birinci derecede gelişmiş, yedisinin ikinci derecede gelişmiş, dördünün üçüncü derecede gelişmiş ve birinin de dördüncü derecede gelişmiş il statüsünde olduğu görülmektedir. Beşinci kümeyi oluşturan bu illerin gelişmişlik dereceleri ağırlıklı olarak 2 ve 3'tür.

Altıncı kümeyi oluşturan 60 ilin, Se-Ge endeksi sıralamasına göre son 59 il olduğu görülmektedir. Bu illerin sekiz tanesi ikinci derecede gelişmişlik düzeyine, dokuz tanesi üçüncü derecede gelişmişlik düzeyine sahipken kalan 43 tanesi 4., 5. ve 6. derecede gelişmişlik düzeyine sahiptir. Her iki analiz sonucunda elde edilen tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda yer alan gelişmişlik sıralaması ile analiz sonucunda oluşan kümelerin uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Başlangıçta DPT, sonrasında Kalkınma Bakanlığı ve daha sonra da Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından farklı tarihlerde farklı sayılarda gösterge niteliğindeki değişkenler kullanılarak hazırlanan raporlar yoluyla illerin gelişmişlik derecesi belirlenerek uygulanan politikalara yön verilmektedir. En son (il bazında) 2017 yılında yayınlanan raporda demografi değişkenleri başlığı altında dört, istihdam değişkenleri başlığı altında yedi, eğitim değişkenleri başlığı altında beş, sağlık değişkenleri başlığı altında beş, rekabetçi ve yenilikçi kapasite değişkenleri başlığı altında on üç, mali değişkenler başlığı altında altı, erişebilirlik değişkenleri başlığı altında beş ve yaşam kalitesi değişkenleri başlığı altında yedi değişken olmak üzere toplam 52 değişken kullanılarak illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeks değerleri hesaplanmıştır.

Kullanılan değişkenlere bakıldığında 52 değişkenden yarısının ekonomik ve mali nitelikte değişken olduğu görülürken kalan yarısının da eğitim, sağlık, erişebilirlik gibi sosyal nitelikteki değişkenlerden oluştuğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında illerin gelişmişlik düzeyini belirlemede farklı göstergelerden yararlandığı söylenebilir. Ancak elde edilen bulgular ile

gelişmişlik raporu birlikte değerlendirildiğinde ekonomik göstergelerin endeks değerinin oluşmasında belirleyici olduğu söylenebilir. Bu durumu, olumlu ve olumsuz yönden olmak üzere, iki farklı açıdan değerlendirmek mümkündür. Olumsuz açıdan ele alındığında, kalkınma kavramının zengin bir tanıma sahip olması ve ekonomik büyüme ve gelişme kavramlarından ayrı olarak başta ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel yönlerden olmak üzere, her yönden olumlu gelişmeleri içinde barındırıyor olması düşünüldüğünde illere ait gelişmişlik değerinin tam olarak kalkınma göstergesi olarak nitelendirilmesinin sağlıklı olmayacağı düşünülmektedir. Kalkınma düzeyini ölçmenin zorluğu bilinmekle birlikte illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeks değerinin hesaplanmasında sosyal göstergelerin zayıf kaldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle ekonomik ve mali nitelikteki göstergelerin illerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde etkisinin fazla olduğu düşünülebilir.

Olumlu yönden değerlendirildiğinde ise firmaların ekonomik gelişme ve devamında kalkınma açısından önemli bir rol oynadığı bu çalışmayla teyit edilmiştir. Firmaların ekonomik sorumluluklarına dayalı faaliyet düzeylerindeki artışın buldukları illerin gelişmişlik düzeyine önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Bu yönden firmaların başta ekonomik sorumlulukları olmak üzere, hukuki sorumluluklarını, etik sorumluluklarını ve gönüllü sorumluluklarını artırmayı hedefleyen politikaların uygulanması illerin sosyoekonomik gelişmişlik ve kalkınma düzeylerinin artmasında olumlu katkı sağlayacaktır.

Firmaların sermaye gücünü elinde buldurmaları, kendilerine hem imkân hem de sorumluluk yüklemektedir. Ancak birinci düzeyde sorumlu oldukları noktanın ekonomik faaliyetler düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, firmaların ekonomik sorumluluklarını yerine getirmeye dayalı anlayışlarının hem kendilerine hem de paydaşlarına olumlu katkı sağladığı görülmektedir. Carroll'a göre firmaların ekonomik ve hukuki sorumluluklarını yerine getirmelerinin kendi varlıkları için elzem olduğu, etik ve gönüllü sorumlulukların ise üst düzey sorumluluk düzeyi olduğu hatırlandığında, firmaların üst düzey sorumluluklarını artırmanın illerin ekonomik gelişmelerindeki katkısının yanı sıra illerin her açıdan kalkınmasına da önemli ölçüde etki edeceği düşünülmektedir.

Bu kapsamda, merkezi otorite tarafından uygulanacak politikalarda firmaların ekonomik ve hukuki sorumluluklarına dayalı faaliyetlerinin yanında etik ve gönüllü sorumluluklarına dayalı faaliyetlerini teşvik etmeye yönelik politikalara ağırlık verilmesi kalkınmanın yerel aktörlerce, paydaşlarıyla iş birliği içerisinde sağlanmasında etkili olacaktır. Hâlihazırda kurumsal sosyal sorumluluk projelerine sağlanan vergi teşvikleri başta olmak üzere, firmaları harekete geçirmeyi hedefleyen politikaların yerelleşmesi ve firmaların kapasitelerine, imkân ve kabiliyetlerine göre belirlenmesinde yarar vardır.

Firmalara sağlanacak kolaylıklarda ekonomik getiri beklentisi birinci öncelik olarak görülse de toplumsal alt yapının güçlenmesini sağlayacak ve devamında sosyal refahı artıracak politikaların belirlenmesinde ekonomik çıktı beklentisi ikincil gereklilik olarak görülebilir. Bu durum kısa vadede sosyoekonomik gelişmişlik verilerine doğrudan yansımaya bile uzun vadede kalıcı etkileri içinde barındıran ve devamlılığı sağlayan etkiyi yaratacaktır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Firmaların Ekonomik Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin İllerin Kalkınmasındaki Etkisi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akiş, E. (2011). Küreselleşme sürecinde bölgesel kalkınma yaklaşımındaki gelişmeler ve bölgesel kalkınma ajansları. *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 44, s.237-256.
- Akkoyunlu, G., Ş. & Kalyoncuoğlu, S. (2014). İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarının marka algısı üzerine etkisinin değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), s.125-144.
- Akpınar, R. (2013). Türkiye'de değişen bölgesel kalkınma politikaları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), s.29-46.
- Alpaykut, S. (2017). Türkiye'de illerin yaşam memnuniyetinin temel bileşkenler analizi ve TOPSİS yöntemiyle ölçümü üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(29), s.367-395.
- Arı, E. & Hüyüktepe, B. (2019). Sosyo-ekonomik göstergeler için çok değişkenli veri analizi: Türkiye için ampirik bir uygulama. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), s.7-20.
- Aşçıgil, S., F. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk üzerine bir inceleme. *Türk İdare Dergisi*, 83(471-472), s.31-46.
- Avcı, N. & Akdemir, İ. (2014). Konaklama işletmelerinde kurumsal sosyal sorumluluk algısının iş doyumu üzerine etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), s.125-135.
- Aybarç, S., Özkubat, G. & Selim, S. (2019). Türkiye'de merkezi yönetim bütçe harcamalarının illerin gelişmişlik düzeyi açısından etkinliği. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, 19(1), s.131-155.
- Bowen, R., H. (1953). *Social responsibilities of the businessman*. Iowa Press Üniversitesi, New York. https://books.google.com.tr/books?id=ALIPAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 02.12.2019)
- Carroll, A., B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review*, 4(4), s.497-505.
- Carroll, A., B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), s.39-48.
- Çağlar, A. & Keten, N., D. (2018). İllerin insani gelişme endeksinin veri zarflama analizi ile ölçülmesi. *Ege Akademik Bakış*, 18(4), s.565-578.
- Çakmak, Z., Uzgören, N. & Keçek, G. (2005). Kümeleme analizi teknikleri ile illerin kültürel yapılarına göre sınıflandırılması ve değişimlerinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), s. 15-36.
- Çalışkan, O. & Ünüsan, Ç. (2011). Otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısının iş tatmini ve işte kalma niyetine etkisi. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(2), s.154-166.
- Çetin, İ. & Sevüktekin, M. (2016). Türkiye'de gelişmişlik düzeyi farklılıklarının analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), s.39-61.
- Erbaşı, A. (2015). İlçeler düzeyinde sosyal sermaye analizi: Konya ve Karaman örneği. *Sosyoekonomi*, 23(25), s.47-78.
- Erdoğan, N. & Sağbaş, İ. (2016). Vergi ve sosyo-ekonomik gelişmişlik ilişkisi: Afyonkarahisar örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), s.61-79
- Erilli, N., A. (2014). Tr72 Bölgesi ilçelerinin sosyo-ekonomik verilere göre bulanık kümeleme analizi ile sınıflandırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), s.33-45
- Ersungur, S., M., Kızıltan, A. & Polat, Ö. (2007). Türkiye'de bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması: Temel bileşenler analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), s.55-66.
- Eryılmaz, B. & Tuncer, A. (2013). Avrupa Birliği uyum sürecinde bölgesel kalkınma politikaları: Bölgesel kalkınma ajansları ve Türkiye uygulaması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), s.165-189.
- Erzan, R., Kadirbeyoğlu, Z. & Özkaynak, B. (2014). Yerel kalkınma ve sürdürülebilirlik: Türkiye'ye genel bir bakış. Aysan ve Dumludağ (Ed.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (ss 289-316). Ankara: İmge Kitabevi
- Fırat, M., Dursun, Ö., F., Aydoğdu, M. & Dikbaş, F. (2013). Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi ile türkiye akarsularındaki askı maddesi konsantrasyonu ve miktarının sınıflandırılması. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 2(1), s. 61-67.

- Filiz, Z. (2005). İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılmasında farklı yaklaşımlar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), s.77-100.
- Göymen, K. (2005). "Türkiye'de bölge politikaların evrimi ve bölgesel kalkınma ajansları". *Yerel Kalkınma için Ortaklıklar Uluslararası Konferansı*, s.1-13.
- Gürel, T. (2010). Kurumsal sosyal sorumlulukta yeni yaklaşımlar ve tartışılan konular. *Selçuk İletişim*, 6(3), s.111-122.
- Hajizadeh, E., Ardakani, H., D. & Shahrabi, J. (2010). Application of data mining techniques in stock markets: a survey. *Journal of Economics and International Finance*, 2(7), s. 109-118.
- Jamali, D. & Mirshak, R. (2007). Corporate social responsibility (CSR): Theory and practice in a developing country context. *Journal of Business Ethics*, 72, s.243-262.
- Kalkınma Bakanlığı, (2013). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2011). *Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara*.
- Kaplan, M. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26, s.77-97.
- Kayalak, S. & Kiper, T. (2006). "İstatistiki Bölge Birimleri Nomenklatörü'ne (NUTS) göre Türkiye'de bölgesel farklılıklar". *TÜCAUM IV. Coğrafya Sempozyumu*, s.45-62, 2006.
- Keskin, H. & Sungur, O. (2010). Bölgesel politika ekseninde yaşanan dönüşüm: Türkiye'de kalkınma planlarında bölgesel politikaların değişimi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, s.1-22.
- Kılıç, İ., Saraçlı S. & Kolukısaoğlu, S. (2011). Sosyo-ekonomik göstergeler bakımından illerin bölgesel bazda benzerliklerinin çok değişkenli analizler ile incelenmesi. *JSSA*, 4(2), s.57-68.
- Kızıl, C. (2016). Türkiye'de 2001-2014 döneminde uygulanan bölgesel kalkınma politikası çıktılarının bölgesel gelişmişlik endeksi ile analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s.33-53.
- Koçoğlu, C., M. & Aksoy, R. (2017). Demografik değişkenlerin kurumsal sosyal sorumluluk algısı üzerindeki etkilerine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(1), s.89-116.
- Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir işletmeler için kurumsal sürdürülebilirlik ve içsel unsurları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 14(2), s.227-242.
- OECD, (2001). Private initiatives for corporate responsibility: an analysis, *OECD Working Papers on International Investment*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/816826411085>
- Özdemir, H. (2009). Kurumsal sosyal sorumluluğun marka imajına etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), s.57-72
- Özkubat, G. & Selim, S. (2019). türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişliği: bir mekânsal ekonometrik analiz. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 7(2), s. 449-470.
- Öztürk, S., Torun, İ. & Özkök, Y. (2011). Anadolu'da kurulan üniversitelerin illerin sosyo-ekonomik yapılarına katkıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), s.145-158.
- Sakarya, A. & İbişoğlu, Ç. (2015). Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksinin coğrafi ağırlıklı regresyon modeli ile analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, s.211-238
- Sarıca, İ. (2001). Türkiye'de bölgesel gelişme politikaları ve projeleri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 1, s.154-204.
- Sinemillioğlu, M., O. (2009). Sürdürülebilir bölgesel kalkınma ve Türkiye süreci. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), s.245-268.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2023). Kalkınma Planları, <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (Erişim tarihi: 28.03.2023)
- Şengül, Ü., Eslmian, S. & Eren, M. (2013). Türkiye'de istatistikî bölge birimleri sınıflamasına göre düzey 2 bölgelerinin ekonomik etkinliklerinin VZA yöntemi ile belirlenmesi ve tobit model uygulaması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), s.75-99.
- Taş, B. (2006). AB uyum sürecinde Türkiye için yeni bir bölge kavramı: İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), s.185-198.
- Tekin, B. (2020). Covid-19 Pandemisi döneminde ülkelerin covid-19, sağlık ve finansal göstergeler bağlamında sınıflandırılması: hiyerarşik kümeleme analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), s.336-349.

- Topçu, A. (2018). Bölgesel sosyal sermaye ve bölgesel gelişmişlik düzeyinin kalkınma üzerindeki etkileri. *Verimlilik Dergisi*, 52(3), s.89-113.
- Ulusoy, İ. (2018). Atatürk Dönemi iktisadi kalkınma modeli (1923-1938). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), s.111-124.
- UNCTAD, (1999). "The social responsibility of transnational corporations", *United Nations Conference on Trade and Development*, New York and Geneva: United Nations.
- Ünsal, A. & Sülkü, S., N. (2019). Bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması: Türkiye örneği. *Bilig*, 95, s.177-209.
- Yiğiteli, N. & Şanlı, D. (2020). Türkiye'de illere göre insani gelişme endekslerinin hesaplanması: 2009-2018 kapsamlı bir panel veri seti. *Journal of Economy Culture and Society*, 61, s.1-40. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0068>
- Yılmaz, Ö. & Temurlenk, M., S. (2005). Türkiye'deki istatistik bölgelerin kişi başına düşen gelir açısından hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi ile değerlendirilmesi:1965-2001. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), s.75-92.

Extended Abstract

Undoubtedly, all segments of society have an impact and responsibility in the development of countries, in eliminating regional development differences and in ensuring sustainable development. In this context, companies that hold capital power act by taking their internal and external stakeholders into account while carrying out their activities, while ensuring their permanence and contributing to the development of the regions and countries in which they are located. The fact that companies carry out their activities based on their economic responsibilities significantly affects the cities in which they are located. In this study, the historical development of regional development policies implemented in Turkey is touched upon, the statistical regional units created within the European Union (EU) harmonization acquis are emphasized, and the economic social responsibility of companies, which is the first step of the corporate social responsibility (CSR) pyramid developed by Carroll (1979), is discussed. In the application part of the study, after mentioning the studies in the literature, the data showing the activities of the companies based on economic social responsibility were subjected to hierarchical and non-hierarchical clustering analysis and compared with the development rankings of the provinces.

According to Carroll, at the bottom of the social responsibility pyramid are the economic responsibilities of companies, followed by legal, ethical and voluntary responsibilities, respectively. Companies are expected to first fulfill their economic responsibilities and then fulfill their legal responsibilities. Economic and legal responsibilities are the ordinary responsibilities of companies that are necessary for them to continue their existence. Ethical and voluntary responsibilities are high-level responsibilities and provide positive contributions to both the company and society.

Carroll defines the economic responsibilities of companies as producing goods and services that consumers need and making profits in this process, increasing efficiency, gaining competitiveness, ensuring continuity and providing maximum profit to shareholders. In line with Carroll's definition, data obtained from the web pages of the Turkish Statistical Institute (TUIK), Social Security Institution (SGK), Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB), Ministry of Commerce, Ministry of Industry and Technology were subjected to cluster analysis. Net exports, number of R&D centers, number of technological product experience certificates, number of technological product investment support programs, number of design centers, number of manufacturing companies, number of people employed in manufacturing companies, number of compulsory insured people working in the private sector, number of workplaces according to workplace size, average daily earnings, GDP with sectoral dimensions (2009 base year), taxes paid, job satisfaction rate and unemployment rate were evaluated within the scope of the economic social responsibilities of the companies.

As a result of hierarchical clustering analysis, the provinces were gathered in three separate clusters. According to the analysis results, Istanbul constitutes a cluster on its own, while Ankara, Izmir, Bursa and Kocaeli provinces constitute the second cluster; The remaining 76 provinces are gathered in a single group and form the third cluster. In the second stage, six clusters were determined based on the socioeconomic development report of the provinces prepared by the Ministry of Development and non-hierarchical clustering analysis was carried out. Accordingly, Istanbul formed a cluster on its own in the results of non-hierarchical clustering analysis, as well as in the results of hierarchical clustering analysis. Among the provinces of Ankara, Izmir, Bursa and Kocaeli, which formed the second cluster in the previous analysis, the first two (Ankara and Izmir) also formed two separate clusters. While the other two provinces (Bursa and Kocaeli) were collected in the same cluster, Antalya province formed the same cluster with these provinces. 15 of the remaining provinces constitute the fifth cluster; 60 of them formed the sixth cluster.

In the latest report published in 2017 (on a provincial basis), there were four under the heading of demographic variables, seven under the heading of employment variables, five under the heading of education variables, five under the heading of health variables, thirteen under the heading of competitive and innovative capacity variables, six under

the heading of financial variables, The socioeconomic development index values of the provinces were calculated using a total of 52 variables, five under the heading of accessibility variables and seven variables under the heading of quality of life variables.

When we look at the variables used, it is seen that half of the 52 variables are economic and financial variables, while the remaining half consists of social variables such as education, health and accessibility. From this perspective, it can be said that different indicators are used to determine the development level of the provinces. However, when the findings obtained and the development reports are evaluated together, it can be said that economic indicators are decisive in the formation of the index value. It is thought that it would not be healthy to describe the development value of the provinces as a full development indicator. Although it is known that it is difficult to measure the level of development, it is seen that social indicators are weak in calculating the socioeconomic development index value of the provinces.

In this context, in the policies to be implemented by the central authority, focusing on policies that encourage companies' activities based on their ethical and voluntary responsibilities, as well as their activities based on their economic and legal responsibilities, will be effective in ensuring development by local actors in cooperation with their stakeholders. It would be beneficial to localize policies that aim to mobilize companies, especially the tax incentives currently provided for corporate social responsibility projects, and to determine them according to the companies' capacities, opportunities and capabilities.